

§ 2.

Будова речення

Речення як синтаксична одиниця складається з членів речення, внесень та сполучників.

Член речення — це повнозначне слово або словосполучення, яке становить найкоротшу осмислену відповідь на питання в реченні.

Прийменники й частки входять до складу членів речення.

Серед членів речення розрізняємо головні та другорядні.

Головні члени — підмет і присудок — становлять синтаксичний центр речення, навколо якого об'єднуються другорядні члени — додатки, означення, обставини.

Речення, в якому є або має бути два головні члени, називаємо двоскладним (*Ранок починається*); речення, в якому є лише один головний член речення і другий не потрібний, називаємо односкладним (*Світає. Ранок. Вмиваюся*).

Внесення — це звертання, вставні та вставлені слова й речення, слова-речення, вигуки. На питання в реченні вони не відповідають.

Сполучники бувають сурядні й підрядні. Членами речення не бувають.

6*1. Прочитайте подані речення й за допомогою запитань визначте в кожному з них кількість членів речення, внесень та сполучників.

1. Либонь, п'ять метелиць віяло й крутило, а тепер замет осідає, сніг став зернистий, з-під нього тече на стежку.
2. Уздовж дороги, що по горбку збігає до ставу, линуть струмки.
3. Над чорною ріллею чи то пара легесенька здіймається, мовби кожна грудка, кожна борозенка дихають, чи то ранковий туманець стелеться (З тв. Є. Гуцала).
4. О весно, весно, де ти забарилась?
5. Холодні хмари, сонце, ти розбило (З тв. В. Самійленка).

А. Колос. Рання весна.

¹ До вправ, позначених зірочкою, подано відповіді наприкінці підручника.

- 109.** Прочитайте речення. Знайдіть у них фразеологізми й поясніть їхнє значення. З'ясуйте, з яких частин складаються речення і які смислові зв'язки є між цими частинами.

1. Стіни в школі ходили ходором, а парти в сусідній хаті у дикому сполоху знімались з місця (*М. Коцюбинський*). 2. Школа була ще зачинена, і дзвоник не дзвонив, а дітвора, проте, купчилася коло нього, роєм роїлася (*Дніпрова Чайка*). 3. Він здебільшого мовчав, але від його швидкого, уважного ока не ховалося ніщо (*Ю. Смолич*). 4. У тебе щоразу сміх та глум на умі, а в нього праця — і за те я його люблю (*М. Кривиницький*). 5. Старі козаки стояли нерухомо, і сльози закипали їм на старечих очах (*О. Довженко*).

- 110*.** Спишіть, вставте пропущені коми й чотири тире. Написане звірте з відповіддю.

Де котиться між голубих лугів хмарина ніжна з білими плечима я продаю сонця оранжеві туті з тривожними музичними очима.

Ось сонце віри чисте і просте ось сонце міри з віжками на храпах ось сонце смутку звідки проросте жорстока мудрість в золотих накрапах.

І переливно блискотять сонця протуберанцями сторч головою. Беріть сонця кладіть мені серця як мідяки з осугою-турбою (*І. Драч*).

- 111. І.** Перш ніж написати виступ, доповідь, реферат, будь-який твір, зазвичай обдумують основні його положення: навіщо про це треба говорити; що слід повідомити, розглянути, запропонувати; який висновок з цього випливає. Ці міркування спочатку викладають тезисно, тобто окремими розрізненими реченнями, які потім розгортають, аргументують, логічно вмотивовують, удосконалюють. Розгляньте, який приблизно вигляд повинні мати тези.

§ 26.

Складнопідрядні речення з підрядними наслідковими й супровідними

- 196.** Визначте вид підрядного речення в першому складнопідрядному. Чим відрізняється друге речення від першого?

Листя горобини важко було відрізнити від ягід, бо воно з зеленого стало жовтим, а подекуди й червоним. — Листя горобини з зеленого стало жовтим, а подекуди й червоним, так що його важко було відрізнити від ягід (В. Гжицький).

У підрядних наслідкових реченнях повідомляється про наслідок дії головного речення.

На питання вони не відповідають. У складнопідрядному реченні з підрядним наслідковим вказівного слова не буває.

До головного речення підрядне наслідкове приєднується лише за допомогою сполучника *так що*, наприклад: *Погода стояла тепла і сонячна, так що шибки на вікнах аж миготіли* (Г. Тютюнник).

Близькі за значенням до підрядних наслідкових підрядні супровідні речення. У них підрядне речення до головного приєднується займенником *що* в будь-якому відмінку, наприклад: *На горизонті тремтіло голубе марево, від чого на прибережних барханах і комишах пропливали голубі тіні* (О. Десняк). На питання ці речення не відповідають.

І підрядні наслідкові, і підрядні супровідні завжди стоять тільки після головного речення.

- 197.** Випишіть речення спочатку з підрядними наслідковими, потім — із супровідними. Сполучники й сполучні слова підкресліть.

1. У долині зафоркали коні, від чого Марко зупинився (М. Стельмах).
2. Теплий туман слався по полю і наливався балку по самі вінця, так що дерева потопали в ньому (М. Коцюбинський). 3. Край неба на сході помітно блідне, так що в нього вже можна розпізнати сіру пелену розірваних вітром

§ 33.

Складні речення із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком

Сполучниково-безсполучникові речення бувають трьох типів.

1. Складні речення із сурядним і безсполучниковим зв'язком.

Наприклад: *Рожевий пил спадав, синіло все кругом, і коси золоті зоря влітала в трави* (В. Сосюра).

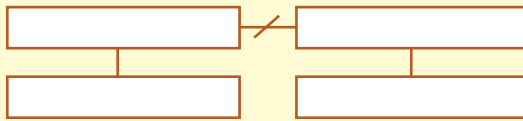
Схематично будову цього речення можна зобразити так (горизонтальна лінія — сурядний зв'язок; перпендикулярна — підрядний; перекреслена — безсполучниковий зв'язок):

2. Складні речення із підрядним і безсполучниковим зв'язком.

Наприклад: *Не може кермувати той людьми, хто сам не бачить шляху із п'тьми, не може дати волю той народу, хто душу закував у темноту* (Д. Павличко).

Схема цього речення така:

3. Складні речення з усіма трьома видами зв'язку: сурядним, підрядним і безсполучниковим.

Наприклад: *Т'мяно світили ліхтарі, обабіч дрімали старі каштани, а за ними, куди не досягало електричне с'яво, купчилиь темні мовчазні дерева* (О. Донченко).

Схема цього речення така:

256. Спишіть прислів'я. Накресліть схеми кожного речення.

1. Хто як робить, так і матиме, хто як пославсь, так і спатиме. 2. Він тяжко хворий: коли працює, все мерзне, а коли їсть, то все пітніє. 3. У Федорки різні одговорки: то ноги болять, як йти треба жать, то в попереці колька, коли йде прополка, а як треба їсти, то й зуби не болять. 4. Він добрий чоловік: як спить, то їсти не хоче. 5. З добрим поживеш — добро переймеш, а з лихим зійдешся — того й наберешся. 6. Не будь солодкий — проковтнуть,